

Kossa Jánosról egy túlélő pályatárs

„Százéves lenne...” – villan fel előttem a *Magyar Szó* Kek Zsigmondról szóló írásának a címe. Fölnézek az íróasztalom melletti könyvespolcra, ahonnan szinte vádlón merednek rám Kossa János könyvei. Ugyanis ott tartom őket, karnyújtásnyira, az Idegen szavak, a Helyesírási, az Értelmező, az Etimológiai, a Szófejtő, a Czuczor–Fogarasi és egyéb szótárak tőzsomszédságában, mint az írással foglalkozó emberek többsége: „szerszámaik” között. Talán már ebből is sejthető e sorok írója Kossa Jánosról és munkásságáról alkotott véleményének a lényege. Több mint egynegyed évszázada, hogy nem *köztünk* van, hanem *velünk*, mert nyelvhasználati gondjaink közepette ma éppúgy rá vagyunk utalva megszívlelendő tanácsaira, útbaigazításaira, mint egykoron. S mégis: egy kissé megriadok, amikor az ember életének ez az irdatlan hosszú láncolata, a száz kalendáriumi esztendő megképzik előttem. Annak ellenére, hogy jómagam e százból „csak” negyvenkettőt mondhatok olyannak, amelyek nem közvetve, „munkaeszközü” használt könyvként képviselték az emberi kapcsolatot közöttünk. S itt kell ismételten rádöbbenem, hogy a nagy és kerek évfordulók – még ha igazán jelentős eseményeket, emberi életeket és tetteket idéznek is föl tudatunkban – nem mindig alkalmasak, hogy általuk az elmúlt időkről és a volt emberekről alkotott képünk világosabb, érthetőbb és értelmesebb legyen előttünk. Vagy pedig ha a földézett kép néhány részlete, mozzanata és eleme mégis pontosabbnak, kézzelfoghatóbbnak látszik is, mint a maga valóságos idejében, előbb-utóbb rájövünk, hogy ez csak a dolgok felszínére vagy tárgyi valóságára érvényes, s hogy csak „digitalizált” történetírásunkra, múltunk számítógépes megjelenítésére vonatkoztatható. Az ember karaktervonásai, a magunkban hordott etikai és humán tartalmak, következőleg létezésünk értelme, rejtettebb „énvilága” kizárólag a tettei révén ismerhetők meg, így aztán az a világ is, amely őt körülveszi. Ezért van, hogy

még e rövid jegyzetben is ahhoz az elvhez ragaszkodom, amit már annyi esetben kifejtettem, s amit egy ma már talán meghaladottnak minősített történetírói iskola úgy fogalmazott meg, hogy a világ (az egyetemes emberi szellem) fejlődésének, mozgásának, haladásának a törvényszerűségeit csak úgy vagyunk képesek megérteni, ha saját (egyéni) életünk törvényszerűségeit keressük és mutatjuk ki bennük. Ez a meggondolás késztetett tehát arra, hogy ezúttal is személyes élményeimen át próbáljak közelebb kerülni ahhoz a szellemi képlethez, amit Kossa János neve fémjelez térségeinkben. Személyes érintkezéseink némely mozzanatát már érintettem Kossáról írt dolgozataim egyikében-másikában, így aztán e száz esztendőből csak az 1938-ban létrejött első érintkezéseinktől kezdve elevenítek fel néhányat, amelyekről az a véleményem ma is, hogy kapcsolatom a világgal, életem és sorsom bizonyára másképpen alakult volna Keck Zsigmond-Kossa János nélkül.

Szabadkai felsős gimnazistaként egy kollégiumban laktam a Sárosi fivérekkel, Juhász Gézával meg több alsó osztályba járó más feketicsi meg közép-bácskai református diákkal, akiknek Keck Zsigmond volt a lelkipásztoruk. Ők hoztak hírt számunkra néhány olyan fogalomról, aminek már a kimondását is a mi katolikus hitoktató „páterünk” egyenesen eretnekségnek bélyegzett. Aztán meg az ő kalauzolásukkal be-bejártunk a szabadkai KIE (Keresztyén Ifjúsági Egylet) könyvtárába is, ahol szintén Keck Zsigmond szellemi irányítása volt érezhető. Ő hívta fel a figyelmünket a magyar „népi írók” műveire (Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula stb.), s gondja volt arra is, hogy ki is faggasson bennünket olvasmányainkról, a róluk alkotott véleményünkről. Ez a kapcsolat köztünk aztán nemsokára olyan formát is öltött, hogy az ő révén lettem néhány alsós református diáktársamnak (pl. Juhász Gézának is) afféle „bérmaapja” konfirmációjuk alkalmából. Ebben én az akkor már majdnem másfél évszázados közép-európai felekezeti tolerancia megnyilatkozását fedeztem fel Keck Zsigmond lelkipásztori tevékenységében.

Nemsokára aztán jöttek a háborús évek, s majd csak 1945 nyarán találkoztunk ismét, miután épségben hazavergődtem Zentára a frontok veszedelmeiből. Ott futottunk össze napi álláskereső utaim egyikén. S miután erről értesült, rögtön felajánlotta, hogy menjek le vele Újvidékre, az ő irányítása alatt megjelenő *Szabad Vajdaság* (az év szeptemberétől *Magyar Szó*) szerkesztőségébe újságírónak. Mert – mint mondta – „Minden írástudóra szükségünk van.” Itt tehát néhány hónapra megint az ő szellemi környezetében lehettem. Azonban bizonyára ez a rövid együttműködés is oda hatott, hogy napi munkánk során sok minden átszarmazzon rám is az ő nyelvszemléletéből, érdeklődéséből és igényességéből, főleg pedig nyelvhasználatunk gyakorlati kérdései iránti érzékenységeből. S ez volt az a láncszem, ami szellemi szimbiozisunkat biztosította. Noha alig néhány hónap elteltével az újságírói pályát a tanárral váltottam föl, a nyelvi gondokra fordított figyelmünk a továbbiak során szín-

te állandósult, különösen azután, hogy a nyelvművelő munka intézményes formát nyert (Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület; főiskolai, majd egyetemi tanszék, Forum kiadvállalat; Hungarológiai Intézet stb.). Legyen szabad az emlékezőnek saját, harminchét évvel ezelőtt kelt soraiból idézni annak bizonyságául, hogy Keck Zsigmond-Kossa János mindvégig töretlenül járt ezen az úton. A méltatás abból az alkalomból hangzott el, hogy a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület neki ítélte oda az első ízben kiosztásra kerülő Szarvas Gábor-díjat, aminek a jelentőségét csak növelte, hogy az ünnepségen a Magyar Tudományos Akadémia is képviseltette magát a zombori származású nagy nyelvészünk, Bárczi Géza jelenlétével. Itt hangzottak el a következők is: „Kek Zsigmond nem nyelvésznek készült, az újságíráshoz is (éppúgy, mint a nyelvapoló munkához) a közösség szolgálatának az óhaja vezette el. Volt életének egy korszaka, amikor a benne mélyen élő közösségi lélek másfajta tevékenységben nem is juthatott kifejezésre, csak abban, amit mindannyiunk örömeire és szerencséjére igazi feladatának ismert fel. Nem kell magasról vett irodalmi példákat és neveket felhoznunk, hasonló életre és feladatvállalásra bőven akad analógia. A kisebb, de emberibb s neki is elérhetőbb célokhoz tördött, önmagát igazán csak jó ötvenes éveiben megtaláló Kek Zsigmond főszerkesztő Kossa János lektorként vállalta a minden eddiginél fontosabb feladatot: az újságírók egymást követő nemzedékeinek nyelvi nevelését, azokat is, akik papír szerint már nem szorultak rá erre. S ezt a munkát senki más nem végezhetette sikerrel, csak olyan ember, aki ennek a kétnyelvű világnak, e vegyes kultúrájú és kevert gondolkodású tartománynak nyelvi közegében élt, aki tudta is, érezte is, mit kell tennie, mikor kell beavatkoznia, hogyan kell szerét-módját ejtenie annak, hogy a szerző szándékainak és gondolatainak tiszteletben tartása mellett is feloldja a rosszul szerkesztett mondat görcsét, kigyomlálja a dudvát és a konkolyt a stílusból és a nyelvből. Így lett az évek során az ő lektori asztala az írott magyar nyelv főiskolájává, amelybe nemcsak néhány tucat fiatal újságíró járt napi nyelvgyakorlatra, hanem az olvasók százezres tömegei tanulták tőle az ép magyar beszédet... Nem életművet köszöntünk e pillanatban, mert Kossa János még sok új könyvvel fog bennünket megörvendeztetni, hanem egy, a nyelvünk ügyes-bajos dolgaiban kiválóan jártas ember feljutását arra a magaslatra, ahonnan még tisztábban tekintheti be a még hátralévő kapaszkodókat és meredekeket. Kívánjuk tiszta szándékkal és nagyon őszintén, hogy Kossa János jusson fel azokra a magaslatokra is.”

Sorsa azonban sajnos nem ennek megfelelően alakult. Utolsó könyvét, a *Kettős idegenségben* címen 2003-ban kiadott kötetét már a túlélő pályatársnak kellett összeállítania és megszerkesztenie, s egyben összegezõn rámutatnia szerzőnk valóságos érdemeire, kifejtve, hogy miben látjuk Kossa műveinek értékét: nyelvművelő munkáinak a hatása olyanféle, „mint a legtöbb gyógy-

szeré: a kór elleni küzdelemben csak segíti, támogatja a szervezet erőit, de nem helyettesíti őket. S mint ahogyan a gyógyszer hatékonyságáról is leginkább akkor bizonyosodhatunk meg, ha kénytelenek vagyunk nélkülözni, így bizvást mondhatjuk, hogy Kossa könyvei híján erőtlenebb, halványabb lenne nyelvi tudatunk. Nem azt vártuk el tőlük (mint ahogy ettől sem remélhetjük), hogy majd megfordítják a köznyelv szüntelen romlásának a folyamatát, vagy hogy éppen »kikezelik« a bajából. A kultúra történetében még nem akadt példa arra, hogy egy könyv (vagy akár öt is) megtanította a nyelvet használók széles társadalmát anyanyelve helyes és hibátlan használatára. Kétségtelen azonban, hogy jelentősen hozzájárulhat az olyan klíma, köztudat és légkör megteremtéséhez és kialakításához, amelyben megfog az ilyen igény, felébred a nyelvi lelkiismeret. Kossa könyveinek a jelentőségét is abban látjuk, hogy a konkrét nyelvhelyességi kérdések tisztázásán kívül hathatósan ösztönözték az igényesebb nyelvhasználatot.”

A századik születésnapról való megemlékezés úgyszólván kötelező, de éppen ezért egy kissé rutinszerű feladat, még ha az esetek túlnyomó többségében maga a jubiláns azon már nem vehet részt személyesen. Érdemesnek tartjuk tehát, hogy ebből az alkalomból egy Kossa-breviárium, egy szövegválogatás megjelentetését, amely egyfajta kézikönyvként eligazításul szolgálna mind az író, mind az olvasó embernek nyelvhasználatunk időszerű gondjai és kételyei között, különös tekintettel kiadóink, szerkesztőseink, iskoláink nyelvgyondozó tevékenységének a fokozatos leépülésére. (Gondolunk itt pl. a nyelvművelő füzetek, a pályázatok, díjazások, jutalmazások, a lektori és korrektori munkahelyek megszűnésére stb.) – Hivatásos nyelvészek dolga lesz, hogy rávilágítsanak Kossa nyelvművelő munkájának konkrétumaira; politikatörténészeké s közéletünk kutatóié, hogy rámutassanak, hogyan és mivel járult hozzá egy szorosan behatárolt kisebbségi életformának a tágitásához. De egy ilyen Kossa szellemét idéző kiadvány tudná leginkább szolgálni azt a Lőrincze Lajos által megfogalmazott gondolatot is, amire Kossa *Nyelvünk fűszerszámai*, 1979-ben megjelent könyvének lektoraként figyelmeztet bennünket a könyv bevezető soraiban: „Modern, mai nyelvművelő Kossa János, alig-alig köti valami a régi nyelvművelés önmagáért való, szemellenzős purista eszméihez. Az idegen szavak, a más nyelvi hatások nem azért érdeklik, mert eredetükben nem magyarok, hanem azért, mert esetenként szegényítik a nyelvet, gondot okoznak a megértésben, veszít velük világosságában, kifejező erejében, színeiben a magyar nyelv. – Nem szabálycítáló nyelvművelő Kossa, – ez is fontos vonása nyelvművelő arculatának; nem tízparancsolatot akar beszajkóztatni, hanem nyelvünk széles körű, elmélyült megismertetésére akar ösztönözni, a nyelv gazdagságának, sokszínűségének ismeretére és használatára elvezetni. Véleményének, ítéletének kimondását a legtöbb esetben alapos mérlegelés, a régi nyelv, az irodalmi nyelv, a szótárak szava-

zatának felsorakoztatása előzi meg. Ismeri nyelvünk rendszerét, mai és régi állapotát, ismeri – példamutatóan ismeri – a magyar nyelv művelés és nyelvtudomány eredményeit is. De – tudományos alapossága mellett – megvan benne a nyelv művelő, nyelvészeti ismeretterjesztő legnagyobb erénye, legfontosabb tulajdonsága: a világos, érthető fogalmazás. Tudja a mértéket, meddig lehet menni az egyes kérdés történetének, kialakulásának részletezésében; mindig talál egy-egy jó, megjegyezhető, találó szép költői idézetet, ízes népi vagy régi nyelvi szólást, fordulatot; tud élni a humor, az irónia, helyenként a csipkedő, de nem sértő gúny eszközeivel is. Így lesz meggyőző fejtegetése élvezetes olvasmány is.”

Ezt a véleményt messzemenően igazolhatná a századik születésnap is az említett breviárium kiadásával.

